

Пеньковець Дмитро

<https://orcid.org/0000-0003-0088-6924>

Аспірант кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: penkovetsdm@gmail.com

ВЗАЄМОДІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА У ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ КОНЦЕПЦІЇ СОФІЇ РУСОВОЇ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення взаємодії особистості та суспільства в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, глобалізаційних процесів і реформування освітньої системи України. У центрі сучасної освітньої політики перебуває проблема формування вільної, відповідальної, національно свідомої особистості, здатної до активної громадянської участі та самореалізації. У цьому контексті особливої значущості набуває звернення до філософсько-освітньої спадщини Софії Русової, у якій обґрунтовано ідеї гармонійного поєднання інтересів особистості й суспільства через освіту та виховання. Науковий інтерес до творчої спадщини Софії Русової зумовлений її вагомим внеском у розвиток української педагогічної думки та розробленням концепції національної освіти, заснованої на принципах гуманізму, демократизму, дитиноцентризму й громадянського виховання. Значна частина її ідей щодо соціальної ролі освіти, розвитку особистості та формування громадянської свідомості залишається актуальною і сьогодні, особливо в умовах розбудови демократичного суспільства та утвердження національної ідентичності.

Актуальність статті також визначається потребою виявлення філософсько-освітніх засад взаємодії особистості та суспільства у вченні Софії Русової, що дає можливість глибше зрозуміти методологічні основи сучасних освітніх процесів і сприяє творчому використанню її ідей у практиці виховання та навчання. Дослідження порушеної проблеми має не лише історико-педагогічне, а й теоретичне та практичне значення для розвитку сучасної освіти України.

Мета роботи. полягає у виявленні та аналізі філософсько-освітніх засад взаємодії особистості й суспільства у творчій спадщині Софії Русової, розкритті ролі освіти як чинника гармонійного розвитку особистості та суспільства, а також визначенні актуальності її ідей для сучасної освітньої теорії та практики.

Наукова новизна. Полягає у комплексному аналізі проблеми взаємодії особистості та суспільства у філософсько-освітньому вченні Софії Русової. У роботі здійснено цілісну реконструкцію поглядів Софії Русової на взаємозв'язок особистісного розвитку та суспільного поступу, розкрито роль освіти як провідного механізму гармонізації інтересів особистості й суспільства. Уточнено зміст філософсько-освітніх засад її концепції крізь призму гуманізму, дитиноцентризму, національного виховання та громадянської відповідальності. Набуло подальшого розвитку обґрунтування актуальності ідей Софії Русової для сучасних процесів модернізації української освіти, формування громадянської культури та національної ідентичності в умовах суспільних трансформацій.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що проблема взаємодії особистості та суспільства посідає центральне місце у філософсько-освітньому вченні Софії Русової. Мислителька розглядала людину як найвищу суспільну цінність, а освіту – як провідний засіб забезпечення гармонійного поєднання індивідуального розвитку та суспільного поступу.

Встановлено, що в концепції Софії Русової взаємодія особистості й суспільства має двосторонній характер: суспільство впливає на формування світогляду, моральних якостей і громадянської свідомості особистості, тоді як особистість, реалізуючи свій інтелектуальний, духовний і творчий потенціал, сприяє розвитку суспільства. Важливим посередником цього процесу виступає освіта, покликана забезпечити не лише передачу знань, а й виховання відповідального громадянина.

З'ясовано, що особливе значення у філософсько-освітніх поглядах Русової належить національному вихованню, яке вона розглядала як необхідну умову формування духовно багатой, соціально активної та національно свідомої особистості. Освітній процес, на її думку, повинен спиратися на рідну мову, культуру, історичні традиції та загальнолюдські моральні цінності.

Доведено, що ідеї Софії Русової щодо гуманізації освіти, дитиноцентризму, громадянського та національного виховання зберігають свою актуальність у сучасних умовах реформування української освіти. Їх творче осмислення та практичне застосування сприяють формуванню особистості, здатної до самореалізації, відповідальної участі в суспільному житті та утвердження демократичних цінностей.

Отже, взаємодія особистості та суспільства у філософсько-освітньому вченні Софії Русової постає фундаментальною основою суспільно-освітнього процесу, що забезпечує розвиток як окремої людини, так і суспільства загалом. Її теоретична спадщина становить вагомий методологічний ресурс для подальших досліджень у галузі філософії освіти, педагогіки та соціогуманітарних наук.

Ключові слова: філософія освіти, особистість, суспільство, суспільно-освітній процес, національне виховання, соціалізація, дитиноцентризм, національна свідомість.

Постановка проблеми. Сучасна суспільна ситуація в українській та світовій системах освіти характеризується не лише розробленням нових методик навчання й виховання, які покликані забезпечити успішну адаптацію людини до умов постмодерного, або інформаційного, суспільства. Освіта, яка протягом століть значною мірою залежала від предметно-технологічних чинників, нині сама дедалі більше визначає напрями розвитку всіх сфер людської життєдіяльності, зокрема науково-технологічної. Водночас, як зазначають сучасні українські та зарубіжні дослідники (В. Андрущенко, А. Бичко, І. Бичко, З. Бжезінський, П. Гнатенко, І. Зязюн, Г. Заїченко, В. Кремень, С. Кримський, В. Лутай, М. Попович, Ф. Прокоф'єв, В. Панфілов, Дж. Сорос, В. Табачковський, Е. Тоффлер, В. Шинкарук, В. Шевченко та ін.), суттєво змінюється характер взаємовідносин між особистістю та суспільством, що зумовлює необхідність переосмислення змісту, цілей і характеру сучасної освіти.

Радикальні трансформації у сфері технологій життєзабезпечення та пов'язана з ними зміна статусу освіти актуалізують питання про те, які філософсько-освітні й педагогічні ідеї, сформовані на початку ХХ століття, зберігають свою значущість і в умовах ХХІ століття. Відповідь на це питання потребує звернення до історико-педагогічної спадщини та аналізу того, як провідні філософи й педагоги різних країн осмислювали проблему взаємодії особистості та суспільства, що є однією з фундаментальних проблем соціальної філософії освіти. Сьогодні в процесі осмислення освітніх проблем особливої уваги набувають різні соціально-філософські підходи до розуміння взаємозв'язку особистості та суспільства. Такий підхід акцентує увагу на соціальній зумовленості людської діяльності та взаємозалежності особистісного й суспільного розвитку.

Поряд із цим важливого значення набувають концепції, що ґрунтуються на національній філософській та педагогічній традиції. У цьому контексті особливий інтерес становлять пошуки моделі особистості, здатної поєднати національну ідентичність, громадянську відповідальність та відкритість до сучасних суспільних змін [3, 7].

Отже, сучасне соціально-філософське осмислення взаємодії особистості та суспільства характеризується різноманіттям підходів і концептуальною неоднорідністю. Це свідчить про істотну зміну світоглядно-методологічних засад освіти порівняно з тим історичним контекстом, у якому формувалося педагогічне вчення Софії Русової [6]. Саме тому звернення до її філософсько-освітньої спадщини є важливим для осмислення сучасних проблем освіти та пошуку ефективних шляхів гармонізації взаємовідносин особистості й суспільства.

Актуальність роботи. Сучасний розвиток українського суспільства та освітньої сфери актуалізує проблему взаємодії особистості й суспільства як важливого чинника формування громадянської свідомості, національної ідентичності та соціальної відповідальності людини. У контексті реформування освіти, утвердження демократичних цінностей і розбудови громадянського суспільства особливої значення набуває осмислення теоретичних засад освітнього процесу, спрямованого на гармонійне поєднання індивідуального розвитку особистості та суспільних потреб. У зв'язку з цим зростає науковий інтерес до філософсько-освітньої спадщини Софії Русової, у якій проблема взаємодії особистості та суспільства посідає важливе місце. Її ідеї щодо гуманізації освіти, дитиноцентризму, національного та громадянського виховання, розвитку творчої та соціально активної особистості зберігають свою актуальність в умовах сучасних суспільних трансформацій. Актуальність роботи зумовлена також необхідністю поглибленого дослідження філософсько-освітніх поглядів Софії Русової на роль освіти як засобу гармонізації відносин між особистістю та суспільством, а також потребою творчого використання її педагогічних ідей у процесі модернізації сучасної української освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософсько-освітня та педагогічна спадщина Софії Русової є предметом наукових досліджень багатьох українських учених. Різні аспекти її педагогічної діяльності, освітньої концепції, національно-виховних ідей та суспільно-культурної спадщини висвітлено у працях О. Сухомлинської, Н. Дічек, Н. Побірченко, І. Улюкаєвої, Л. Березівської, А. Фасолі, М. Євтуха та інших дослідників.

У науковій літературі значну увагу приділено аналізу концепції національного виховання Софії Русової, її поглядам на розвиток дитини, принципам дитиноцентризму, ролі рідної мови та культури в освітньому процесі. Дослідники наголошують на гуманістичному характері її педагогічного вчення, спрямованого на формування творчої, духовно багатой та національно свідомої особистості.

Водночас аналіз наукових праць свідчить, що проблема взаємодії особистості та суспільства як концептуальної основи суспільно-освітнього процесу у філософсько-освітньому вченні Софії Русової не була предметом спеціального комплексного дослідження. Окремі аспекти цієї проблематики розглядаються переважно в контексті вивчення її педагогічних ідей, національно-виховної концепції та громадянської позиції, проте цілісне осмислення взаємозв'язку особистісного розвитку і суспільного поступу у творчій спадщині мислительки потребує подальшого наукового аналізу.

Отже, незважаючи на значну кількість праць, присвячених педагогічній спадщині Софії Русової, недостатньо дослідженими залишаються філософсько-освітні засади взаємодії особистості та суспільства у її вченні, що й зумовлює необхідність звернення до означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на поширеність таких підходів у соціально-філософських та педагогічних дослідженнях, їх застосування в освітньому контексті потребує додаткового осмислення. Зокрема, розуміння особистості як суб'єкта, який у процесі власної

життєдіяльності одночасно бере участь у формуванні суспільних форм буття, актуалізує питання про співвідношення індивідуального та соціального вимірів людського розвитку.

У педагогічному аспекті особливого значення набуває проблема усвідомленої діяльності особистості, оскільки освітній процес передбачає розвиток здатності людини до самопізнання, самореалізації та відповідального вибору. Водночас кожен учасник освітнього процесу – учитель і учень – безпосередньо реалізує власний життєвий досвід, індивідуальні потреби та ціннісні орієнтації. Тому важливим завданням філософії освіти є пошук таких теоретичних підходів, які б дозволяли гармонійно поєднати особистісний розвиток людини із її включеністю в суспільне життя.

Важливе місце в осмисленні проблем взаємодії особистості та суспільства посідають релігійно-філософські підходи, представлені християнською традицією в її православному, католицькому та протестантському вимірах. Їхній вплив на освітню сферу виявляється, зокрема, у впровадженні курсів духовно-морального спрямування, які сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, моральної культури та громадянської відповідальності особистості.

Поряд із цим у сучасному українському науковому та суспільному дискурсі посилюється увага до національних філософських і педагогічних традицій як джерела осмислення шляхів розвитку особистості та суспільства. У цьому контексті особливої актуальності набувають питання формування громадянської свідомості, національної ідентичності та відповідальності людини за суспільний розвиток. Як зазначає І. Грабовська, пошуки нової моделі українця відбуваються на різних рівнях суспільного життя, відображаючи потребу в осмисленні сучасних суспільних викликів та перспектив розвитку української державності [1].

Отже, сучасне соціально-філософське осмислення взаємодії особистості та суспільства характеризується багатоманітністю підходів і концепцій. Це свідчить про суттєві зміни світоглядно-методологічних засад освітнього процесу порівняно з історичними умовами, у яких формувалося педагогічне вчення Софії Русової [5]. Саме тому звернення до її філософсько-освітньої спадщини є важливим для розуміння теоретичних основ сучасної освіти та визначення перспектив її подальшого розвитку.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі філософсько-освітніх засад взаємодії особистості та суспільства у творчій спадщині Софії Русової, з'ясуванні їхнього значення для обґрунтування національної освіти, розвитку національної школи, визначення мети освітнього процесу та принципів взаємодії освіти, суспільства і держави в умовах сучасного розвитку України.

Проблема визначення мети освіти традиційно належить до кола фундаментальних соціально-філософських і педагогічних питань. Її осмислення нерозривно пов'язане з розумінням сутності особистості, суспільства та характеру взаємодії між ними. Саме тому зміст освітніх цілей у різні історичні періоди визначався панівними світоглядними уявленнями про місце людини в суспільстві та її роль у суспільному розвитку.

Для Софії Русової зв'язок між філософським розумінням людини та освітньою практикою був очевидним. На її думку, будь-яка система навчання і виховання ґрунтується на певних світоглядних засадах, які визначають як мету освіти, так і способи її реалізації [5]. Освіта покликана не лише задовольняти індивідуальні потреби людини, а й сприяти її становленню як активного учасника суспільного життя.

Важливим джерелом формування філософсько-освітніх поглядів Софії Русової стала українська гуманістична традиція, у межах якої особистість розглядалася як цілісна духовна й моральна сутність. Від часів Київської Русі в українській культурі утверджувалося уявлення про людину як гармонійну єдність духовного, морального та тілесного начал. Надалі ця традиція отримала розвиток у працях українських мислителів, зокрема Григорія Сковороди та Памфіла Юркевича, які наголошували на цілісності людської особистості та необхідності її гармонійного розвитку [7].

Водночас на розвиток педагогічної думки в Україні впливали й західноєвропейські філософські та педагогічні концепції, представлені працями Джона Локка, Жана-Жака Руссо, Йоганна Песталоцці та інших мислителів. Їхні ідеї щодо ролі виховання у формуванні особистості сприяли утвердженню розуміння освіти як важливого чинника суспільного прогресу та розвитку людини.

Аналіз праць Софії Русової дає підстави стверджувати, що у своїх філософсько-освітніх поглядах вона тяжіла до традиції цілісного розуміння особистості. Людина розглядалася не лише як об'єкт виховного впливу, а насамперед як активний суб'єкт культурного й суспільного розвитку. Саме тому в центрі її педагогічної концепції перебували питання саморозвитку особистості, формування громадянської свідомості та національної самосвідомості [6].

Особливого значення Софія Русова надавала процесу соціалізації особистості. Вона підкреслювала визначальну роль родини, найближчого соціального оточення, школи та національної культури у становленні людини. Соціалізація, на її думку, не обмежується пристосуванням індивіда до суспільних умов, а передбачає формування здатності до активної участі в громадському житті та усвідомлення власної відповідальності перед суспільством [6].

Важливим інститутом соціалізації Русова вважала школу. Освітній процес вона розглядала як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на розвиток природних здібностей дитини та її підготовку до повноцінної участі в житті суспільства. Зміст освіти, на її переконання, має відповідати віковим особливостям учнів, потребам суспільства та національно-культурним умовам розвитку народу [6].

Таким чином, філософсько-освітня концепція Софії Русової ґрунтується на ідеї гармонійної взаємодії особистості та суспільства. Мислителька виходила з необхідності поєднання індивідуального розвитку людини із суспільними потребами, розглядаючи освіту як важливий механізм формування вільної, відповідальної та національно свідомої особистості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що проблема взаємодії особистості та суспільства є однією з ключових у філософсько-освітньому вченні Софії Русової. Осмислюючи освітній процес у контексті суспільного розвитку, мислителька розглядала особистість як найвищу цінність і водночас як активного суб'єкта національного та громадянського життя. Освіта у її концепції постає важливим засобом гармонізації індивідуальних потреб людини та суспільних інтересів. З'ясовано, що філософсько-освітні погляди Софії Русової ґрунтуються на гуманістичному розумінні особистості як цілісної духовної, моральної та соціальної сутності. Важливе місце у її концепції посідають ідеї дитиноцентризму, національного виховання, громадянської відповідальності та культурної самоідентифікації особистості. Соціалізація людини розглядається не лише як процес адаптації до суспільного середовища, а й як умова її творчої самореалізації та активної участі в суспільному житті.

Встановлено, що школа у філософсько-освітньому вченні Софії Русової виконує важливу соціокультурну функцію, забезпечуючи розвиток особистості через поєднання національних і загальнолюдських цінностей. Освітній процес покликаний сприяти формуванню свідомого громадянина, здатного до самостійного мислення, морального вибору та відповідальної діяльності на благо суспільства.

Актуальність ідей Софії Русової підтверджується їхньою співзвучністю із сучасними тенденціями розвитку освіти, зокрема гуманізацією освітнього процесу, утвердженням особистісно орієнтованого навчання, розвитком громадянської освіти та зміцненням національної ідентичності в умовах суспільних трансформацій.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у поглибленому вивченні філософсько-освітньої спадщини Софії Русової в контексті сучасної теорії освіти, порівняльному аналізі її педагогічних ідей із концепціями провідних європейських мислителів кінця XIX – початку XX століття, а також у дослідженні можливостей практичного використання її концептуальних положень у процесі модернізації української освіти та формування громадянського суспільства.

References

1. Грабовська І. Україна в пошуках позитивного культурно-антропологічного типу. *Сучасність*. 2001. № 3. С. 63-70.
Hrabovska, I. (2001). *Ukraine v poshukakh pozytyvnoho kulturno-antropolohichnoho typu* [Ukraine's Search for a Positive Cultural and Anthropological Model]. *Suchasnist – Modernity*. 2001. № 3, 63-70. [in Ukrainian].
2. Лутай В.С. Про предмет філософії сучасної освіти. *Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні»* (1-3 лютого 1996 року). Київ: ІЗМН, 1997. С. 77-85.
Lutai, V.S. (1997). *Pro predmet filosofii suchasnoi osvity* [On the Subject Matter of the Philosophy of Contemporary Education]. *Filosofia osvity v suchasni Ukraini: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Filosofia suchasnoi osvity ta stan yii rozrobky v Ukraini»* (1-3 liutoho 1996 roku). Kyiv, Ukraine: IZMN, 1997, 77-85 [in Ukrainian].
3. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. Київ. 1997. Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.
Mystetstvo zhyttietvorchosti osobystosti (1997) [The Art of Individual Life-Creation] Nauk.-metod. posibnyk: U 2 ch.. Kyiv, Ukraine. 1997, Ch. 1: Teoriia i tekhnolohiia zhyttietvorchosti. 392. [in Ukrainian].
4. Послання Митрополита Никифора до Володимира Мономаха. *Франко І. Збір. творів.: У 5-и т.* Київ: Наукова думка, 1983. 302 с.
Poslannia Mytropolity Nykyfora do Volodymyra Monomakha (1983) [The Epistle of Metropolitan Nicephorus to Volodymyr Monomakh]. *Franko I. Zibr. tvoriv.: U 5 y t.* Kyiv, Ukraine: Naukova dumka, 1983. 302 [in Ukrainian].
5. Русова С. Дидактика. *Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. Кн. 2.* Київ: Либідь, 1997. С. 134-301.
Rusova, S. (1997). *Dydaktyka* [Didactics]. *Vybrani pedahohichni tvory: U 2-kh kn. Kn. 2. – Selected pedagogical works*. Kyiv, Ukraine: Lybid, 1997. 134-301. [in Ukrainian].
6. Русова С. Історико-педагогічні статті. *Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1.* Київ: Либідь, 1997. С. 93-158.
Rusova, S. (1997). *Istoryko-pedahohichni statti* [Historical and Pedagogical Articles]. *Vybrani pedahohichni tvory: U 2 kn. Kn. 1. – Selected pedagogical works*. Kyiv, Ukraine: Lybid, 1997. 93-158. [in Ukrainian].
7. Юркевич П. Вибране. Київ: Абрис. 1993. 398 с.
Yurkevych, P. (1993). *Vybrane*. [Selected Works]. Kyiv, Ukraine: Abrys. 1993. 398 p. [in Ukrainian].

THE INTERACTION OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN THE PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL CONCEPT OF SOFIIA RUSOVA

The relevance of the article. The relevance of this study is determined by the need to comprehend the interaction between the individual and society in the context of contemporary socio-cultural transformations, globalization processes, and the reform of Ukraine's educational system. At the center of modern educational policy is the issue of forming a free, responsible, and nationally conscious individual who is capable of active civic participation and self-realization. In this context, particular significance is attached to the philosophical and educational legacy of Sofia Rusova, in which the ideas of harmoniously combining the interests of the individual and society through education and upbringing are substantiated.

The scientific interest in the creative heritage of Sofia Rusova is due to her significant contribution to the development of Ukrainian pedagogical thought and the development of the concept of national education based on the principles of humanism, democracy, child-centeredness, and civic education. Many of her ideas concerning the social role of education, personal development, and the formation of civic consciousness remain relevant today, especially in the context of building a democratic society and strengthening national identity.

The relevance of this article is also determined by the need to identify the philosophical and educational foundations of the interaction between the individual and society in Sofia Rusova's doctrine. Such an analysis makes it possible to gain a deeper understanding of the methodological foundations of contemporary educational processes and promotes the creative application of her ideas in educational and pedagogical practice. The study of this issue is of not only historical and pedagogical significance but also theoretical and practical importance for the development of modern education in Ukraine.

The aim of the study is to identify and analyze the philosophical and educational foundations of the interaction between the individual and society in the creative heritage of Sofia Rusova, to reveal the role of education as a factor in the harmonious development of both the individual and society, and to determine the relevance of her ideas for contemporary educational theory and practice.

Scientific novelty. The scientific novelty of this study lies in a comprehensive analysis of the problem of the interaction between the individual and society in the philosophical and educational doctrine of Sofia Rusova. The research provides a holistic reconstruction of Rusova's views on the relationship between personal development and social progress and reveals the role of education as a key mechanism for harmonizing the interests of the individual and society. The content of the philosophical and educational foundations of her concept is further clarified through the perspectives of humanism, child-centered education, national upbringing, and civic responsibility. Furthermore, the study advances the substantiation of the relevance of Sofia Rusova's ideas to contemporary processes of modernization of Ukrainian education, the development of civic culture, and the formation of national identity under conditions of ongoing social transformation.

Conclusions. The conducted research provides grounds for asserting that the problem of the interaction between the individual and society occupies a central place in the philosophical and educational doctrine of Sofia Rusova. The thinker regarded the individual as the highest social value and education as the primary means of ensuring the harmonious integration of personal development and social progress.

It has been established that, in Rusova's concept, the interaction between the individual and society is bilateral in nature: society influences the formation of a person's worldview, moral qualities, and civic consciousness, while the individual, realizing his or her intellectual, spiritual, and creative potential, contributes to the development of society. Education serves as an important mediator in this process, being intended not only to transmit knowledge but also to cultivate a responsible citizen.

The study has revealed that national education occupies a special place in Sofia Rusova's philosophical and educational views. She considered it a necessary condition for the formation of a spiritually rich, socially active, and nationally conscious individual. In her opinion, the educational process should be grounded in the native language, culture, historical traditions, and universal moral values.

It has been demonstrated that Sofia Rusova's ideas concerning the humanization of education, child-centered pedagogy, civic education, and national upbringing remain highly relevant in the context of contemporary reforms of Ukrainian education. Their creative interpretation and practical implementation contribute to the formation of individuals capable of self-realization, responsible participation in public life, and the promotion of democratic values. Therefore, the interaction between the individual and society in Sofia Rusova's philosophical and educational doctrine emerges as a fundamental basis of the social and educational process, ensuring the development of both the individual and society as a whole. Her theoretical legacy constitutes a significant methodological resource for further research in the fields of philosophy of education, pedagogy, and the social sciences and humanities.

Key words: philosophy of education, individual, society, socio-educational process, national education, socialization, child-centered education, national consciousness.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2026

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Сергій Приймак